

APOLOGETIKA, PLAUZIBILITA A VIERA

Pavel HANES

Anotácia: Kresťanská apologetika si kladie za úlohu obranu kresťanskej viery. Argumentácia kresťanskej apologetiky vykazuje historické zmeny viazané na transformácie plauzibility prevládajúcej v kruhoch intelektuálov. Prednáška ilustruje túto tézu na apologetických dielach Augustina, Akvinského, Butlera a Bartha.

Ernestovi Rutherfordovi, ktorému sa ako prvému podarilo transformovať atóm, sa pripisuje výrok "Každá veda je buď fyzikou, alebo filateliou."¹ O pôvode, presnom znení, alebo zamýšľanom význame tohto citátu sa dá diskutovať, ale zdá sa, že celkom dobre vystihuje postoj nášho priemerného súčasníka k pojmu "veda". Vedeckým nazýva to, čo sa zaoberá javmi opakovateľnými v experimentoch, a čo je možné vyjadriť matematickými vzorcami tak, že môžeme matematizované procesy ovládnuť a technicky využiť.

Teológ, ktorý chce komunikovať s týmto pomyselným "priemerným súčasníkom" a pripraviť sa na jeho otázky, prípadne útoky na náboženstvo a vieru, by názor vyjadrený Rutherfordovým výrokom nemal ignorovať. A to aj napriek tomu, že výrok znie šovinisticky a urážlivo pre všetky humanitné odbory a pravdepodobne je vyjadrením nedomysleného monistického svetonázoru. To, čo poučného si môže teológ z tohto výroku vziať, je upozornenie, že by nemal ostať len pri pozorovaní javov, faktov, či ideí (tj. pri "zbieraní známok"). Od pozorovania a zaznamenávania jednotlivostí musí prejsť k zisteniu vzťahov medzi nimi a príčinných súvislostí. Cieľom je nájsť zákonitosti, ktoré umožnia procesy pochopiť a s nejakou mierou pravdepodobnosti predpovedať. Pre kresťanskú apologetiku v dejinách myslenia je možné takéto zákonitosti odhaliť na vzťahu medzi teológiou a plauzibilitou. O zákonitostiach tohto vzťahu je táto prednáška.

Zmeny v paradigme myslenia

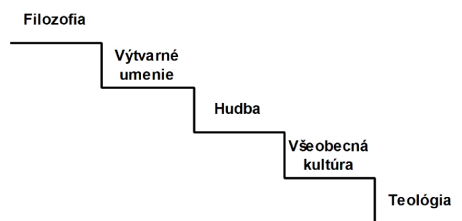
Apologetika kresťanskej viery je odbor teológie, ktorý si kladie za úlohu integrovať do kresťanského myslenia sekulárne vedomosti (s náročnou úlohou oddeliť fakty od interpretácií založených na filozofii sekularizmu), ako aj presvedčivo komunikovať kresťanský svetonázor nekresťanom. S touto druhou úlohou sa kresťanská teológia vyrovnáva od svojho vzniku. Dá sa dokonca tvrdiť, že systematická teológia už od svojho počiatku vznikala ako pokus dať kresťanské odpovede na otázky gréckej filozofie, keď sa kresťanstvo začalo šíriť v prostredí helenistickej vzdelanosti.

V novoveku sa kresťanskej apologetike príliš nedarí, ak to môžeme posudzovať podľa sekularizácie uskutočňovanej vo všetkých oblastiach ľudského života a teoretického sekularizmu v myslení, ktorému je podriadená politika, vzdelávanie ako aj populárna kultúra. Aby sme sa vyhli Rutherfordovej výčitke, že tu iba zbierame známky, uveďme historické pozorovanie s odvodeným pravidlom, ktoré na začiatku svojej apologetickej knihy *The God Who Is There* uvádza Francis Schaeffer:²

---

¹ "All science is either physics or stamp collecting." (http://en.wikiquote.org/wiki/Ernest_Rutherford - 13. 3. 2013)

² SCHAEFFER, F. *The Complete Works of Francis A. Schaeffer I*, Westchester : Crossway Books, 1988, s. 8.

Zmena v myslení, či budovaní systému ideí (filozofia → teológia), je tu znázornená schodmi, ktoré vyjadrujú proces, akým v týchto oblastiach kultúrnej činnosti sa ľudia postupne vzdávali nádeje na vytvorenie koherentného a racionálne zdôvodneného uceleného svetonázoru. Schaeffer ukazuje, že teológia zavádza filozofické idey do svojho systému ako posledná.³ Toto pozorovanie je možné rozšíriť na celé dejiny teologického myslenia a vysvetliť ho je možné apologetickým motívom teologického myslenia, ktoré sa vždy snaží komunikovať vieru neveriacim tak, aby bola pre nich prijateľná. Je pochopiteľné, že sa na tento účel využívajú myšlienky prijímané ako pravdivé a presvedčivé širokou komunitou intelektuálov (dneš už aj vzdelanej verejnosti), ku ktorým sa filozofické myšlienky nie vždy dostávajú priamo z filozofickej literatúry. Teológia sa však len ťažko vzdáva tradície, zrejme preto sa nachádza na chvoste tohto historického procesu.

V dobe kultúrneho pluralizmu je len ťažko možné nájsť plauzibilitu, ktorú by zdieľala celá spoločnosť, preto dnes nájdeme vedľa seba pluralitu rôznych teológií, ktoré vo svojich prolegomenách majú často radikálne odlišné axiómy, či presupozície. Je tu teológia, ktorá je ochotná prijať filozofický naturalizmus,⁴ ako aj teológia, ktorá bojuje o navrátenie prirodzenej teológie k jej niekdajšej úctyhodnosti,⁵ keďže tu vidí "bod nadviazania" (*Anknüpfungspunkt*) v diskusii s neveriacimi. Práve preto je na prirodzenej teológii dobre možné skúmať vzťah medzi apologetikou a dobovou plauzibilitou. Ak prirodzenú teológiu chápeme ako ju definoval Barth⁶ (hoci nedávna teologická encyklopédia uvádza spolu päť možností, ako chápať pojem "prirodzená teológia"),⁷ zistíme, ako sa presvedčenie prirodzenej teológie o tom, čo je možné o Bohu z prírody "vyčítať" menilo v závislosti na populárnej filozofii, ktorá v nejakom dejinnom období prakticky vytvárala *common sense* a mala charakter všeobecne prijímanej samozrejmej pravdy. Takto v dejinnom vývoji nájdeme teológov, ktorí s devätnástym žalmom dokazovali, že "nebesia zvestujú Božiu slávu", ale aj teológov, ktorí

³ Nie veľmi príjemné tvrdenie, ale potvrdzuje povzdych, ktorým začal svoje *Gifford Lectures* Max Müller r. 1891: "Myslíte si, že je možné prednášať o náboženstve, dokonca aj o prirodzenom náboženstve, bez toho, aby ste niekoho napravo, či naľavo, neurazili? (MÜLLER, M. *Anthropological Religion*, London : Longmans, Green & Co., 1892.)

⁴ "Theologians too readily - and too facilely - dismiss philosophical naturalism. They assume not merely that it is philosophically deficient but that its truth would render the Christian witness of faith impossible. The contemporary philosophical discussion presents ample reason to believe the first of these assumptions mistaken. ... "there is nothing specifically Christian about the mythical view of the world (Weltbild)" ... If there is nothing specifically Christian about the mythical world view, then it ought to follow that there is nothing specifically Christian about any world view." (HARDWICK, C.D. *Events of Grace*, Cambridge : Cambridge University Press, 1996, s. xi, 3-4.)

⁵ We argue that if nature is to disclose the transcendent, it must be "seen" or "read" in certain specific ways – ways that are not themselves necessarily mandated by nature itself. It is argued that Christian theology provides an interpretative framework by which nature may be "seen" in a way that connects with the transcendent. (MCGRATH, A. *The Open Secret*, Oxford : Blackwell Publishing, 2008, s. 3)

⁶ "... a science of God, of the relations in which the world stands to Him and of the human ethics and morality resulting from the knowledge of Him. This science is to be constructed independently of all historical religions and religious bodies as a strict natural science like chemistry and astronomy " without reference to or reliance upon any supposed special exceptional or so-called miraculous revelation." (BARTH, K. *The Knowledge of God and the Service of God according to the Teaching of the Reformation*, London : Hodder and Stoughton, 1960.)

⁷ BYRNE, P. - HOULDEN, L. (ed.) *Companion Encyclopedia of Theology*, London : Routledge, 2003, s. 388.

s Bultmannom verili, že "nie je možné používať elektrické svetlo a rádio a využívať moderné lekárske a chirurgické objavy a súčasne veriť v novozmluvný svet duchov a zázrakov."⁸ Ako je možné, že z pozorovania tej istej reality ľudia dospievajú k fundamentálne odlišným uzáverom, k radikálne odlišnej "prirodzenej teológii"?

Napriek tomu, že viera predpokladá výsostne osobný postoj a rozhodnutie, je v dejinách možné pozorovať väčšinové svetonázorové trendy, ktoré je sa dajú označiť pojmom *plauzibilita*. Idea plauzibility bola podrobnejšie rozpracovaná v antickej skeptickej filozofii. Carneades (214-129 pr. Kr.), vedúci aténskej Akadémie, rozpracoval predstavu o tom, "čo je presvedčivé (plauzibilné)" (πιθανόν) "Hoci aj nedokážeme určiť, ktoré zjavy sú pravdivé, a ktoré sú falošné, sme schopní rozlišovať medzi presvedčivým a nepresvedčivým, ako aj ďalej určovať stupne presvedčivosti (plauzibility)"⁹ Sextus Empiricus hovorí o Carneadovom pojme πιθανή φαντασία (pravdepodobná predstava, *probabile fantasia*).¹⁰ Presvedčivosť tejto predstavy (reprezentácie) závisí od dvoch vecí - odkiaľ pochádza, a u koho sa vytvára.¹¹ "Pithanon" sa cez latinský preklad *plausibilis* (hodný chvály, aplauzu) dostalo do slovenského *plauzibilný*, s významom "zrozumiteľný, pochopiteľný, prijateľný, pravdepodobný".¹² Prevládajúca svetonázorová plauzibilita v spoločnosti, ktorú by sme mohli stotožniť s *common sense* ("zdravý sedliacky rozum") zrejme vyplýva z kultúrneho dedičstva pochádzajúceho z náboženstva, národnej literatúry a populárnej filozofie.

Historické posuny, či metamorfózy plauzibility môžeme nájsť v dielach o dejinách myslenia. Newman vyzoroval charakteristické zmeny myslenia vo vývoji civilizácií ako smerujúce od "...spoločnej imaginácie (*common imagination*) barbarských štátov..." k "...spoločnému zmyslovému objektu (*common object of sense*) civilizovaných štátov..."¹³. Thomas Kuhn v *The Structure of Scientific Revolutions* rozlišuje medzi "normálnou vedou", ktorá zotrúva v rámci všeobecne uznávanej paradigmy a "post-revolučnou vedou", ktorá zavádza radikálne nové koncepty interpretovania pozorovaných javov. Michel Foucault nazýva podobné vžitie procesy a modely myslenia *epistémami*.¹⁴ Aj keď sú témy uvedených troch autorov navzájom značne vzdialené, všetky poukazujú na procesy, ktorými človek konštruuje realitu na základe zvyčajne predpokladaných a nedokazovaných presupozícií, ktoré zdieľa s nejakou komunitou, a pomocou ktorých si vysvetľuje nové dáta. Tieto sa mu stávajú vlastným procesom internalizácie,¹⁵ čo znamená, že nie sú mu vrodené a možno s námahou, ale je ich možné identifikovať a porovnať s alternatívnymi východiskami a paradigmami myslenia. Táto možnosť musí patriť medzi je zakladajúce tézy apologetiky.

Možno bude vhodné urobiť na tomto mieste poznámku o náročnosti tejto úlohy. Ak je pravda to, čo hovorí T. S. Eliot o lenivom myslení "väčšiny ľudstva",¹⁶ apologetika má pred sebou nezávideniahodnú úlohu nielen niečo dokazovať, ale vzbudiť záujem o predmet pravdy

⁸ BULTMANN, R. *Kerygma and Myth*, New York : Harper and Row, 1961, s. 5.

⁹ *Routledge Encyclopedia of Philosophy*, heslo "Carneades"

¹⁰ SEXTUS EMPIRICUS *Opera*, Lipsiae : Sumptu librariae Kuehniae, 1841, s. 319.

¹¹ "In Carneades' view, the best that could be said about mental and sensory impressions as a basis for judgments was that they could be more or less "persuasive," or "convincing," and his reworking and refinement of the Stoic notion of πιθανή φαντασία became the lynch-pin (and by-word) of Carneades' whole epistemology." (USHER, M.D. *Carneades' Quip: Orality, Philosophy, Wit, and the Poetics of Impromptu Quotation*. In: *Oral Tradition*, 21/1 (2006): 190-209.)

¹² <http://www.cudzieslova.sk/hladanie/plauzibilny> (8.4.2013)

¹³ NEWMAN, J. *Lectures on the History of the Turks*, Dublin : James Duffy, 1854, s. 197-8.

¹⁴ "...the unconscious rules according to which order is made out of experience. He thereby identifies what he calls 'epistemes'." (DOWNING, L. *The Cambridge Introduction to Michel Foucault*, Cambridge : Cambridge University Press, 2008, s. 39.)

¹⁵ BERGER, P. - LUCKMAN, T. *The Social Construction of Reality*, London : Penguin Books, 1991, s. 149.

¹⁶ "The majority of mankind is lazy-minded, incurious, absorbed in vanities, and tepid in emotion, and is therefore incapable of either much doubt or much faith; and when the ordinary man calls himself a sceptic or an unbeliever, that is ordinarily a simple pose, cloaking a disinclination to think anything out to a conclusion." (ELIOT, T. S. *Introduction*, In: PASCAL, B. *Pensées*, London : J. M. Dent & Sons Ltd. 1943, s. xv.)

a dosiahnuť ochotu premýšľať novými, nezaužívanými cestami. Pravdepodobne sa zhodneme na tom, že toto nie je pre "väčšinu ľudstva" práve príjemná výzva. Diskusia je možná tam, kde je u človeka dynamický stav hľadania, tj. aspoň metodických pochybností.¹⁷

Podstata diskusie medzi plauzibilitou a kresťanskou vierou

Apologetika historického kresťanstva vstupuje do diskusie s prevládajúcim svetonázorom s cieľom brániť vieru, ako je podaná vo východiskových textoch kresťanského náboženstva. Tieto texty zaznamenávajú svedectvá o udalostiach najposlednejšieho významu, ktoré ale nie je možné ani analogicky overiť v "normálnom" behu dejín. Toto vyvoláva zásadnú racionálnu neistotu.¹⁸ Na druhej strane je plauzibilita založená na všeobecne prístupných zmyslových skúsenostiach (empírii) a všeobecne uznávaných argumentačných postupoch.¹⁹ Istota sa preto nedá dosiahnuť apologetikými metódami, ale jedine kerygmaticky, tj. v spolupráci s pôsobením Božieho Ducha. Ak apologetika napriek tomu hľadá racionálne podopretie kresťanskej kerygmy, má to v prvom rade integrujúci zmysel pre harmonizáciu racionality a spirituality veriaceho. Sekundárny význam apologetiky môže spočívať prirodzene aj v tom, že pripraví neveriaceho pre evanjelium, keďže v ideálnom prípade odstráni zásadné racionálne výhrady voči kresťanstvu a "urobí ho plauzibilným".

Ďalšou dôležitou podmienkou diskusie je, aby nielen odhalila polouvedomelé tradície myslenia,²⁰ ale bola aj "otvorenou" podľa podmienok, aké charakterizuje P. Feyerabend, keď porovnáva "riadenú výmenu" s výmenou "otvorenou".²¹ O aké "nepříjemné" zmeny môže ísť môže vtipne ilustrovať Borgesov "citát"²² z čínskej encyklopédie, ktorá triedi zvieratá nasledovným spôsobom. "... (a) tie, ktoré patria cisárovi, (b) balzamované, (c) cvičené, (d) cicajúce prasatá, (e) morské panny, (f) mytologické, (g) zatúlané psy, (h) začlenené do tejto klasifikácie, (i) tie, ktoré sa trasú, akoby boli bláznivé, (j) nespočítateľné, (k) namaľované jemným ťavím štetcom, (l) iné, (m) tie, ktoré práve rozbili vázu, (n) tie, ktoré z diaľky pripomínajú muchu."²³ Táto "nezmyselná" klasifikácia upozorňuje na dôležitú úlohu

¹⁷ "Strictly, skepticism is a matter of doubt rather than of denial. The skeptic is, strictly, not one who denies the validity of certain types of belief, but one who questions, if only initially and for methodological reason, the adequacy of our grounds for holding them. He puts forward his doubts by way of a challenge - sometimes a challenge to himself - to show that he doubts are unjustified, that the beliefs put in question are justified." (STRAWSON, P.F. *Skepticism and Naturalism*, New York : Columbia University Press, 1985, s. 2.)

¹⁸ "Ak sa na kresťanstvo pozeráme ako na historický akt (*aktstykke*), dôležitou vecou je získať dokonale spoľahlivé správy o tom, čo je v skutočnosti kresťanské učenie. Na tomto mieste, ak je skúmajúci subjekt nekonečne zaujatý vzťahom k tejto pravde, okamžite prepadne zúfalstvu (*fortvivle*), pretože nič nie je ľahšie nahliadnuť, ako to, že aj najväčšia istota vzhľadom na históriu je len *aproximáciou* a *aproximácia* je príliš chabou bázou pre to, aby sme na tom založili svoje šťastie a je v do tej miery v rozpore s večným šťastím, že sa tu nenaskytuje žiadne pohotovité riešenie." (KIERKEGAARD, S. *Concluding Unscientific Postscript*, Cambridge : Cambridge University Press, 2009, s. 21.)

¹⁹ "Bezprostredný vnem a bezprostredné poznanie nemôže klamať. Sám tento fakt ukazuje, že historično nemôže byť objektom jedného z nich, pretože má v sebe dvojznačnosť, ktorá patrí k stávaniu sa." (KIERKEGAARD, S. *Repetition and Philosophical Crumbs*, Oxford : Oxford University Press, 2009, s. 147.)

²⁰ "Pri udržiavaní tradícií nažive konáme len čiastočne uvedomelým spôsobom". (FEYERABEND, P. *Against Method*, London : Verso, 1993, s. 268.)

²¹ "Riadená výmena vezme za svoju nejakú dobre špecifikovanú tradíciu a prijme jedine tie odpovede, ktoré korešponujú s jej štandardmi. Ak jedna strana na nich ešte neparticipuje... bude trápená, presvedčaná, 'vychovávaná', kým nebude participovať - a až potom začína výmena. Racionálna debata, pokračujem, je špeciálnym prípadom riadenej výmeny. V prípade otvorenej výmeny sa účastníci ponoria do myslenia toho druhého, jeho cítenia a vnímania do takej miery, že ich myšlienky, percepcie, svetonázory sa dajú celkom zmeniť - stanú sa inými ľuďmi, ktorí participujú na inej tradícii. Otvorená výmena rešpektuje partner, či ide o jednotlivca alebo celú kultúru, kým racionálna výmena sľubuje rešpekt jedine v rámci racionálnej debaty." (FEYERABEND, P. *Against Method*, London : Verso, 1993, s. 269.)

²² Borges quotes from 'a certain Chinese encyclopaedia entitled *Celestial Emporium of Benevolent Knowledge*' (FOUCAULT, M. *The Order of Things*, London : Routledge, 2005, s. xvi.)

²³ BOSSART, W.H. *Borges and Philosophy*, New York : Peter Lang, 2003, s. 131.

klasifikácie v našom myslení a polouvedomelé normy zatried'ovania skúseností a predstáv. Premýšľanie o kategóriách, podľa ktorých klasifikujeme, či "zaradujeme" svoje pojmy a názory do systému nášho svetonázoru je často hlboko znepokojivou aktivitou,²⁴ ktorej sa podľa vyššie citovaného T.S. Eliota väčšina ľudí vyhýba.

K tomu je ešte vhodné dodať, že nahliadnutie novej skutočnosti, ak má "za niečo stáť", musí byť komunikovateľné v zmysle Heideggerovej poznámky "Pozorovné sa stáva poznaním bytia len vtedy, keď sa dá vysvetliť a sprostredkovať inému."²⁵ Úloha apologetiky, ktorá sa pokúša sprostredkovať bytie vymykajúce sa každodennej empirii neveriaceho človeka, je v každom prípade veľmi náročná.

DEJINY PLAUZIBILITY A APOLOGETIKA

Pohyb myslenia a s tým aj plauzibility je možné fázovať rôznym spôsobom, ja som si zvolil štyri postavy západnej filozofie: Platóna, Aristotela, Descartesa a Kanta,²⁶ ku ktorým priradím štyri postavy kresťanskej apologetiky: Augustina, Akvinského, Butlera a Bartha. Každý z uvedených filozofov vytvoril systém, ktorý formoval plauzibilitu historického obdobia a u štyroch menovaných teológov je možné sledovať, ako túto (filozofickú) plauzibilitu predpokladajú pri svojom pokuse osloviť neveriaceho poslucháča/čitateľa.

Augustinus: *Mesto Božie*

V období, keď žil Augustinus (350-430),²⁷ kresťanstvo ako politická a kultúrna sila bolo na vzostupe a klasické filozofie ustupovali nielen pred kresťanstvom, ale aj pod náporom barbarov útočiacich na oslabenú ríšu. Napriek tomu sa dá povedať, že medzi filozofickými systémami bol jeden, ktorý intelektuálny odpor voči kresťanstvu unifikoval - platonizmus.²⁸ Práve tento myšlienkový rámec vytváral intelektuálnu plauzibilitu, ktorú na apologetické účely využíva Augustinus.

Augustinovská syntéza je teologicko-apologetický systém, ktorý hlboko a na dlhý čas ovplyvnil myslenie nielen teológov, ale aj filozofov.²⁹ Pre našu tému je dôležité všímať si apologetické využitie platonizmu v jeho teológii. Augustinus prešiel filozofickým vývojom a jeho teológia nie je nejakým bezmyšlienkovitým opakovaním ani jednej z filozofií, ktorými

²⁴ "Asimilácia nového typu skutočností vyžaduje viac ako len aditívne prispôsobenie teórie, a kým sa toto prispôsobenie neurobí, kým sa vedec nenaučí vidieť prírodu iným spôsobom (*to see nature in a different way*) - nový fakt nie je vôbec vedeckým faktom." (KUHN, T. *The Structure of Scientific Revolutions*, Chicago : The University of Chicago Press, 1970, s. 53.)

²⁵ Das Angesehene ist nur erkanntes Seiendes, wenn jedermann es sich und anderen verständlich machen und dadurch mitteilen kann. (HEIDEGGER, M. *Kant und das Problem der Metaphysik*, Frankfurt am Main : Vittorio Klostermann, 1991, s. 27.)

²⁶ Troch z nich - Aristotela, Descartesa a Kanta - menuje Slavoj Žižek ako "kľúčové momenty v dejinách západnej metafyziky" (ŽIŽEK, S. *The Ticklish Subject*, London : Verso, 2000, s. 23.)

²⁷ "...the first of the great Christian philosophers..." (MATTHEWS, G. *Augustine*. In: *Routledge Encyclopedia of Philosophy*, London: Routledge, 1998)

²⁸ "Despite ...internal heterogeneity of paganism, late antique Christian-pagan intellectual debate possessed considerable uniformity. For it was always conducted with reference to the framework of the Platonic philosophical thought of the day. This framework formally unified the discussions and arguments between pagans and Christians." (BROWN, A. *The Intellectual Debate between Christians and Pagans*. In: CASIDAY, A. - NORRIS, F. W. *The Cambridge History of Christianity 2*, Cambridge : Cambridge University Press, 2008, s. 249.)

²⁹ "Die erkenntnistheoretischen Anschauungen des großen Kirchenvaters haben eine reiche Geschichte. Sie beherrschten das gesamte Denken des Mittelalters bis hinauf zur Hochscholastik..." (HESSEN, J. *Die Begründung der Erkenntnis nach dem heil. Augustinus*, Münster : Aschendorffsche Verlagsbuchhandlung, 1916, s. xi.)

sa zaoberal, ale (neo-)platonizmus najviac ovplyvnil jeho myslenie.³⁰ Tento vplyv bol najväčší na začiatku a postupne sa zmenšoval.³¹ Vo *Vyznaniach* Augustinus hovorí o vplyve platonizmu na svoj duchovný vývoj toto: "Keď som čítal knihy platonistov a naučil som sa od nich hľadať netelesnú Pravdu, videl som, že veci neviditeľné sa chápu skrze veci, ktoré sú stvorené."³² Neoplatonizmom je ovplyvnená jeho antropológia, ktorá vidí osobnosť človeka v jeho duši a z toho vyplývajúca epistemológia "božského osvietenia".

Tieto platonistické modely myslenia mohli vplyvať na procesy, ktorými Augustinus odpovedal na problémy, s ktorými sa neustále potýkal. Pre nás je dôležité len ukázať, že na komunikáciu s Rimanmi - nekresťanmi použil to, čo považoval z pohanského myslenia za najlepšie.³³ Píše: "Lebo ak bol človek tak stvorený, aby skrze to, čo je v ňom najvyššie dosiahol to, čo prevyšuje všetky veci, totiž jediného a absolútne dobrého Boha, bez ktorého žiadna príroda nejestvuje, žiadna doktrína nepoučuje, žiadne cvičenie nie je užitočné, nech On je vyhľadávaný, v ktorom sú nám dané všetky veci, nech On je objavovaný, v ktorom sa nám každá pravda stáva istou, nech On je milovaný, v ktorom sa nám všetko stáva správnym. Ak teda Platón definoval múdreho človeka ako takého, ktorý napodobňuje, pozná a miluje tohto Boha, a ktorý je blahoslavený skrze spoločenstvo s Ním v Jeho vlastnej blaženosti, načo ešte máme diskutovať s inými filozofmi? Je zrejmé, že žiadni iní sa k nám viac nepriblížili ako platonisti. ...Nech teda tieto dve teológie, mytologická (*fabulosa*) a politická (*civilis*) uvoľnia miesto platónskym filozofom, ktorí označujú (*dixerunt*) pravého Boha za tvorca všetkých vecí, prameň pravdy a darcu všetkého šťastia."³⁴ Podľa Augustinovho evidentného presvedčenia, ak neveriaci "uvoľnia miesto platónskym filozofom", sú na dobrej ceste ku kresťanskej viere...

Tomáš: *Summa contra gentiles*

Augustinovská syntéza na kresťanskom západe trvala osem storočí. Treba pri tom zároveň zdôrazniť, že učenie označované ako *augustinizmus* obsahovalo doktríny, ktoré boli Augustinovi cudzie.³⁵ Prostredníctvom prekladov z arabčiny³⁶ prenikal do augustinizmu aristotelizmus³⁷ "...a nejestvuje ani jedna idea, ani jeden Aristotelov výraz, ktorý by nebol preberaný a použitý komentátormi".³⁸ Plnú aristotelovskú syntézu uskutočnil až Tomáš

³⁰ "...nulle autre philosophie n'a imprimé une direction sérieuse sur l'esprit d'Augustin." (PORTALIÉ, E. *Augustin*. In: VACANT, A. - MANGENOT, E. (ed.) *Dictionnaire de théologie catholique I*, Paris : Letouzey et Ané, 1909, s. 2325.)

³¹ "...la lecture de ses ouvrages nous convaincra que cette action, loin d'être constante, alla toujours en s'amointrissant." (GRANDGEORGE, L. *Saint Augustin et le néo-platonisme*, Paris : Ernest Leroux, 1896, s. 3.)

³² AUGUSTINUS *Confessions* VII/20, New York : Liveright Publishin Co., 1943, s. 158.

³³ "If Plato were alive' (*de vera religione* 3), he would recognize in Christianity the realization of his striving: a monotheistic religion with a belief in immaterial principles, God, and the soul. But, despite its theoretical monism, Platonism is, Augustine believes, vitiated by polytheistic demonologies (civ. 8-10)." (O'DALY, G. *Augustine*. In: FURLEY, D. (ed.) *From Aristotle to Augustine*, London : Routledge, 1999, s. 392.)

³⁴ AUGUSTINUS *The City of God* VIII/4,5, Edinburgh : T & T Clark, 1871, s. 312, 313.

³⁵ WULF, M. DE *History of Medieval Phislosophy*, London : Longmans, Green and Co, 1909, s. 267.

³⁶ "The Aristotelian philosophy had now for several centuries been studied by the Saracens, and was at this time taught in their schools in Spain. These schools were visited by many of the Western Christians, who learned Arabic, that they might be able to read translations of Aristotle and other philosophical writers, in that language, and who afterwards translated many Arabic books into the European languages." (ENFIELD, W. *The History of Philosophy Drawn up from Brucker's Historia Critica Philosophiae*, London : 1839, s. 491.)

³⁷ L'influence d'Averroes sur la pensée latine du moyen âge est en effet immédiatement évidente celle d'Avicenne, beaucoup moins manifeste et assurément plus complexe... (GILSON, É. *Pourquoi Saint Thomas a critiqué Saint Augustin*. In: GILSON, É. - THÉRY, G. *Archives d'histoire doctrinale et littéraire du moyen age*, Paris : Librairie philosophique J. Vrin, 1926, s. 5.)

³⁸ GILSON, É. *Les sources gréco-arabes de l'augustinisme avicennisant*. In: GILSON, É. - THÉRY, G. *Archives d'histoire doctrinale et littéraire du moyen age*, Paris : Librairie philosophique J. Vrin, 1930, s. 5.

Akvinský, ktorý Aristotelove doktríny integroval do kresťanskej teológie.³⁹ Táto syntéza sa veľkolepým spôsobom prejavila v Tomášovej *Summa Theologica*, kde do Aristotelovho systému integroval kresťanské doktríny, ale pre ilustráciu našej témy použijem citát z jeho *Summa contra gentiles*.

Tomáš nadpisuje prvú kapitolu *Quod sit officium sapientis* (Čo je povinnosťou múdreho človeka). Mottom kapitoly je citát z Knihy prísloví 8,7 - "Áno, (čistú) pravdu vraví moje podnebie a mojím perám sa oškliví nepravosť", ale prvý argument nepochádza z Biblie, ale z Aristotelovej Metafyziky: "...múdry [človek] nemá byť ovládaný, ale má vládnuť..."⁴⁰ V latinskom preklade *sapientis est ordinare*.⁴¹ Tomášov komentár na túto tému v Aristotelovej metafyzike: "Nepatrí sa, aby múdry človek bol vedený k činnosti niekým iným, ale aby on používal svoje poznanie nato, aby viedol k činnosti iných."⁴²

Myšlienka *ovládania* je pri základoch novej plauzibility prevládajúcej v 13. storočí. Tomizmus isteže nepopiera význam zjavenia pre kresťanskú vieru. Posun je v tom, že múdrosť už nemá jedinečný pôvod v kontemplácii zjavených právd ako v augustinizme, ale nezávisle na zjavení aj v múdrosti prístupnej pohanským filozofom. Dogmaticky je tu ťažko možné niečo namietat', ale zmena ohniska pozornosti v epistemológii z toho, čo nasledovalo, je evidentná. Pravda sa stále "skladá" z prirodzených a zjavených právd, ale v diskusii kresťanstva s plauzibilitou začíname "zdola" a deklarovaným zmyslom múdrosti je riadenie, či ovládanie.

Butler: Analógia náboženstva

Joseph Butler (1692-1752) v slávnom diele *The Analogy of Religion Natural and Revealed to the Constitution and Course of Nature* predpokladá zmenu plauzibility, ktorá vznikla vplyvom začínajúcej vedeckej revolúcie (Galileo, Newton). Používa Baconovu induktívnu metódu⁴³ a niektorí majú obavy, že kresťanstvo zjavenia bude jeho metódou zatlačené do úzadia.⁴⁴

Butler odmieta Descartovu filozofiu ako prázdnu špekuláciu a namiesto vrozených ideí zdôrazňuje *fakty*: "Fakty spolu s dôvodmi poskytujú jedinú oprávnenú bázu pre postup od známeho k menej známemu. Tvorba našich predstáv o výstavbe a riadení nášho sveta na argumentácii bez základov pre princípy, ktoré sú v našich predpokladoch, či sú to už atribúty Boha alebo čokoľvek iné, znamená stavať svet na hypotézach tak ako Descartes..."⁴⁵ Treba si ale dobre všimnúť spôsob, akým Butler fakty využíva. Názov jeho diela *Analógia náboženstva ...s prírodou* dobre vystihuje charakter novej plauzibility, v ktorej príroda

³⁹ "On s'accorde généralement à considérer la substitution d'une nouvelle synthèse doctrinale à celle de saint Augustin comme l'événement philosophique le plus important qui se soit produit au cours du XIIIe siècle. ...Avant saint Thomas d'Aquin, l'accord est à peu près unanime pour soutenir la doctrine augustinienne de l'illumination divine après saint Thomas d'Aquin, cet accord cesse d'exister..." (GILSON, É. *Pourquoi Saint Thomas a critiqué Saint Augustin*, s. 5.)

⁴⁰ "οὐ γὰρ δεῖν ἐπιτάττεσθαι τὸν σοφὸν ἀλλ' ἐπιτάττειν..." (ARISTOTLE *Aristoteles Metaphysica* 982 a 18, Lipsiae : In Aedibus B. G. Teubneri, 1885, s. 5.)

⁴¹ AQUINAS *Summa contra gentiles* 1.1.

⁴² "Sapienti autem non convenit ut ab alio persuadeatur, sed quod ipse aliis persuadeat suam scientiam." (THOMAE AQUINATIS *Opera omnia*, Parisiis : 1875, s. 345. AQUINAS *Commentary on the Metaphysics* 2,42. Chicago : Henry Regnery, 1961.)

⁴³ "Butler's method is therefore inductive ...Butler is in theology what Bacon was in science ; the reigning principle of the latter is, that it is not for man to theorise on the works of God ; and of the former, that it is not for man to theorise on the ways of God." (BAYNE, R. *Introduction*. In: BUTLER, J. *The Analogy of Religion*, London : J. M. Dent & Sons Ltd., 1927, s. xviii.)

⁴⁴ "Bishop Butler speaks of Christianity as a supplement to natural religion; and it may readily be thought that the more which natural religion discovers the less may Christianity have to supplement." (CHALMERS, T. *Posthumous Works VII*, New York : Harper & Brothers Publishers, 1849, s. 152.)

⁴⁵ BUTLER, J. *Works*, Oxford : Clarendon Press, 1897, s. 9.

a náboženstvo stoja vedľa seba ako dve kvázi autonómne ríše bytia, či myslenia. Butler sa ich nepokúša prepojiť logicky nevyhnutnou argumentáciou, ale používa veľavravný pojem *analógia*.⁴⁶ Analógia ako "...nedokonalá indukcia ...nikdy nevedie k istote."⁴⁷

Každý pokus o racionálnu diskusiu s neveriacimi predpokladá *bod nadviazania*, a preto aj isté ústupky plauzibilite diskusného partnera. Butler bol obviňovaný, že svojou *Analógiou* napomohol ateistom. Ale jeho reálnymi "protivníkmi" boli v tej dobe deisti, ktorí považovali svet síce za stvorený Bohom, ale podľa známej metafory, Boh bol pre nich hodinár, ktorý vyrobí hodiny, a viac sa o ne nestará. Butler tejto pre deistov plauzibilnej metafory vychádza svojím prístupom v ústrety.

Barth Cirkevná dogmatika

Mohlo by sa zdať, že Karl Barth pre svoj negatívny postoj k možnostiam prirodzenej teológie nepatrí do skupiny kresťanských apologetov. V *Giffordových prednáškach* r. 1937 a 1938 povedal: "Pozitívnym obsahom Reformácie je obnovenie cirkvi založené na zjavení Boha v Ježišovi Kristovi, čo implicitne znamená negáciu 'prirodzenej teológie'."⁴⁸ Známy je jeho výrok "...*analogiu entis* považujem za Antikristov výmysel..."⁴⁹ Prirodzená teológia sa tradične považovala za *bod nadviazania* v diskusii s neveriacimi - aký zmysel tu má hovoriť o Barthovej apologetike?⁵⁰

Barthov postoj vyplýva z plauzibility, ktorá postupne ovládla intelektuálnu scénu pod vplyvom Kantovej filozofie, ale predovšetkým po ústupe hegelianizmu. Aplikácia (prírodo-)vedeckých metód v humanitných vedách (Dilthey) neviedla k očakávanej istote a podobná aplikácia na teológiu viedla k radikálnemu spochybneniu historickej podstaty kresťanstva a z toho vyplývajúcej skepsy voči kresťanským dogmám.⁵¹ Kierkegaard reagoval na "vedecký" hegelianizmus zdôraznením subjektivity viery. Boh je natoľko odlišný od ľudského jestvovania, že ho nemôžeme poznať ako analogickú existenciu k ľudskej existencii.⁵² Barth v tomto "kierkegaardovskom" duchu píše: "Boh, čistá hranica a čistý začiatok všetkého toho, čo sme, máme a konáme, ktorý stojí v nekonečnej kvalitatívnej odlišnosti k ľuďom a všetkému ľudskému, nikdy a nikde nie totožný s tým, čo my nazývame Bohom, ako my Boha prežívame, tušíme a uctieваме..."⁵³ Táto teológia, ktorá nastúpila vydaním *Römerbriefu*, dostala pre toto zakomponovanie paradoxu názov "dialektická".

---

⁴⁶ "Argument z analógie je taký argument, ktorý závisí na jesvovaní podobnosti medzi dvomi vecami alebo situáciami. Kvôli jestvovaniu takejto analógie, isé podmienky, ktoré ovplyvňujú lepšie známu vec alebo situáciu sa považujú za pôsobiace aj v podobnej menej známej veci alebo situácii. ...Istota, ktorá vyplýva z takéhoto dôvodu, je evidentne prinajlepšom probabilistická." (HURLEY, P.J. *A Concise Introduction to Logic*, Belmont : Wadsworth, 2006, s. 34.)

⁴⁷ FOWLER, T. *Logic Deductive and Inductive*, Oxford : Clarendon Press, 1893, s. 72.

⁴⁸ BARTH, K. *The Knowledge of God and the Service of God according to the Teaching of the Reformation*, London : Hodder and Stoughton Publishers, 1955, s. ix.

⁴⁹ BARTH, K. *Church Dogmatics 1/1*, Edingurgh : T & T Clark, 1975, s. xiii. Barth v neskoršej diskusii "...naznačil, že by mohol svoje odsúdenie *analogia entis* odvolať". (JOHNSON, K. *Karl Barth and the Analogia Entis*, New York : T&T Clark, 2010, s. 2)

⁵⁰ Barthovo heslo prevzaté od Anselma *Fides quaerens intellectum* znamená: "Žiadne poznanie bez viery - pre intellectus fidei nejestvuje neutralita, ani špekulácia ani apologetika ani systém." (HUNSINGER, G. *How to Read Karl Barth*, New York : Oxford University Press, 1993, s. 49.)

⁵¹ "The appeal to external authority in any form does not in our day carry conviction even to those who make it." (WATSON, J. *The Philosophical Basis of Religion*, Glasgow : James Maclehose and sons, 1907, s. v.)

⁵² "...ak Boh a človek sa tak veľmi na seba podobajú a sú navzájom do takej miery spríbuznení - tj. esenciálne patria do tej istej kategórie bytostí, potom záver [o Kristovi] "on bol Boh" je predsa obyčajný humbuk, pretože ak to je všetko, čo je na Božom bytí, potom Boh vôbec nejestvuje." (KIERKEGAARD, S. *Selections*, Austin : University of Texas Bulletin No.2326, 1923, s. 170.)

⁵³ BARTH, K. *Der Römerbrief*, s. 344

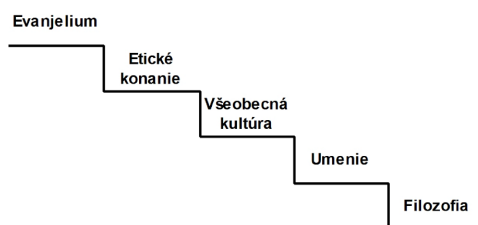

V *Cirkevnej dogmatike* sa Barth zdá byť menej "dialektický", ale aj tu naplno odmieta obmedzenie Božej slobody v zjavení stanovením "...podmienok, ktoré musia byť splnené v Bohu a v nás, aby sme toto zjavenie mohli stretnúť..."⁵⁴ Takéto podmienky teológia dáva Bohu práve vtedy, keď hľadá "spoločný priestor" medzi Božím zjavením a ľudským poznaním niekde "uprostred". Tento "priestor uprostred" je práve to, čo sme nazvali plauzibilita, inde nazývaný aj "bod nadviazania".

Mohlo by sa zdať, že Barth sa úplne vzdal obrany kresťanskej viery, a že jeho teológia je založená na absolútnom fideizme, ktorý vyžaduje "skok viery" a *sacrificium intellectus*. Stačí však si lepšie všimnúť dejiny myslenia a situáciu po prvej svetovej vojne, aby bolo jasné, že v istom zmysle je toto najlepšia obrana kresťanstva pre intelektuálov, ktorí sa vzdali nádeje na nájdenie racionality bytia a dejín. Francis Schaeffer vidí "otvorenie dverí pre čiaru zúfalstva"⁵⁵ v Hegelovej dialektike,⁵⁶ ale skutočný začiatok iracionalizmu a subjektivismu nachádza u Kierkegaarda. Kierkegaard nebol sám, kto odmietol Hegelovu syntézu, ale teologický existencializmus je z pochopiteľných dôvodov odvodzovaný od jeho myšlienok. Trvalo viac ako polstoročie s vyústením do svetovej katastrofy, kým plauzibilita bola zrelá pre dialektickú teológiu viery založenej na Božom zjavení bez opory v racionalite prirodzenej teológie. Našou úlohou v tejto prednáške nie je hodnotiť správnosť takéhoto prístupu. Dôležité je všimnúť si, že tento "anti-apologetický" prístup je v skutočnosti veľmi účinnou apologetikou tam, kde prevláda plauzibilita "pod čiarou zúfalstva".

Záver

Apologetika kresťanskej viery ako racionálna argumentácia v diskusii s neveriacimi nevyhnutne nadväzuje na to, čo je možné nazvať *prevládajúcou plauzibilitou doby*. Tomuto je sotva možné niečo vyčítať. Na problém narazí až tam, kde sa pokúsi nahradiť kérygmu a vybudovať vieru čisto na racionálnych argumentoch. Keďže sú tieto argumenty nevyhnutne stavané na plauzibilite a evanjelium predpokladá novú plauzibilitu,⁵⁷ ktorá vzniká Božím zásahom do epistemologických schopností človeka. Alternatívne schodisko vplyvu kresťanstva na dejiny by mohlo teda vyzeráť takto:

Toto neznamená, že evanjelium je iracionálne, len nie je podmienené racionalitou, ani nie je racionalitou vyčerpané.⁵⁸ Teológia sa v apologetickej diskusii s neveriacimi nemôže vzdáť nadväzovania na plauzibilitu, čo nevyhnutne znamená metodický ústupok voči nejakému filozofickému postoju jestvujúcemu mimo kresťanskej viery. Musí však vždy počítat s tým, že kresťanská viera vzniká prostredníctvom kérygmy evanjelia.

⁵⁴ BARTH, K. *Church Dogmatics 1/2*, Edinburgh : T&T Clark, 1970, s. 3.

⁵⁵ SCHAEFFER, F. *The Complete Works of Francis Schaeffer 1*, Westchester : Crossway Books, 1988, s. 14.

⁵⁶ Hegel nahradil dvojpolový model aristotelovskej logiky (téza ↔ antitéza) trojuholníkom (téza → antitéza → syntéza).

⁵⁷ Znovunarodenie je podmienkou schopnosti vidieť Kráľovstvo Božie (Ján 3,3)

⁵⁸ "Il y a trois moyens de croire : la raison, la coutume, l'inspiration. La religion chrétienne, qui seule a la raison, n'admet pas pour ses vrais enfants ceux qui croient sans inspiration; ce n'est pas qu'elle exclue la raison et la coutume; au contraire, mais il faut ouvrir son esprit aux preuves, s'y confirmer par la coutume, mais s'offrir par les humiliations aux inspirations, qui seules peuvent faire le vrai et salutaire effet : *Ne evacuetur crux Christi.*" (PASCAL, B. *Pensées II*, Paris : Librairie Delagrave, 1918, s. 107.)